

HÉTFALUSI

Szerkesztők: Hochbauer Gyula,
Kovács Lehel István

Alapította és szerkesztette (1906–1911):
dr. Fekete Endre és Kiss Béla

Víznevek Hétfaluban

Hosszúfalutól Brassó felé haladva egyre erőteljesebben érvényesül a köznyelv hatása. A köznyelvhez való alkalmazkodás tendenciája főleg a kettőshangzók ejtésének egyre csökkenő előfordulási arányában érhető tetten. A felső nyelvválású magánhangzók oppozíciója azonban nem teljesebb ki, mert a köznyelvnek egy olyan regionális változata kezd el érvényesülni, amelyet az erdélyi vegyes lakosságú városokban beszélnek, s amelyen erőteljesen érződik a román nyelvi hatás. A domináns nyelv hatását a nyelvi rendszer lexikális szintjén érezni legerőteljesebben, főleg a belterület névváltozataiban, épületek, építmények, utcák, utcarészek nevein (pl. *Cigănia* 'cigányok lakta falurész', *Kodán* 'faluvége', *Láknál* 'tónál', *Barázsna* 'gátnál', *Dodois* 'szánkózóutca'). Az itt említett példák nemcsak a lexémákra (önálló jelentéssel bíró szó vagy szókapcsolat – szerk. megj.) vonatkoztatva vonhatunk le érdekes következtetéseket. Legtöbbjükben a domináns nyelv és a dominált nyelv névelemeinek kontaminációját figyelhetjük meg, melyekből érdekes alaktani következtetések is levonhatók. A román kölcsönzők magyarnyelv-rendszerbeli működéséhez hasonlóan, a román eredetű helynevek lexémáihoz járulhat magyar rag (*Barázs+nál*, *Lák+nál*), és ritkábban ugyan, de előfordul az is, hogy magyar névhez román toldalék járul. Erre példa a *Tomosoj pataka*, (*Tomos+oj*), ahol a *Tomos* ma is élő négyfalusi magyar családnév, az *-oj* pedig a *-ka/-ke* helynévképző román megfelelője.

Árvay József 1943-ban adta ki *A barcasági Hétfalu helyneveit*. A kutatónak a hatóságok állandó zaklatásai miatt nem sikerült befejeznie a gyűjtést, az utca- és dűlőnevek feltérképezését nagyrészt telekkönyvi adatok alapján végezte, többnyire az adatközlők segítségével, így sok minden maradt tisztázatlanul. A gyűjtés óta eltelt több mint ötven év alatt eltolódtak a belterület és a külterület határai, az egykori szántók, legelők helyére lakónegyedek

épültek, és épülnek folyamatosan, s így a régi nevek funkciójukat veszítik, helyettük újak keletkeznek, melyek más névadási szemléletet tükröznek, és melyekkel egy darabig párhuzamosan élnek, majd teljesen eltűnnek.

Az adattár helynévanyagának 13,40%-át víznevek teszik ki. Számszerűen kifejezve ez 242 nevet jelent, melyből 201 folyóvizet, 23 természetes, illetve mesterséges vízvételi helyet, 16 folyóvízrészlet, 2 pedig állóvizet jelöl. A 242 víznévből mindössze 12, azaz a nevek 4,95%-a egyrészes, 230 pedig kétrészes.

*

Folyóvizek nevei

A folyóvizek nevei patakok (*Fehér-patak*, *Szoros-patak*, *Dirba*, *Begyen vize*) és mesterséges csatornák, árkok (*Dávid fűsülője vize*, *Garcsin-Dirba*, *Malom árka*, *Ángor árka*) megnevezései. Funkcionális szerkezetüket tekintve 11 név, azaz a folyóvizek neveinek 5,85%-a egyrészes (*Borzos*, *Detke*, *Dirba*, *Döjtönje*, *Doftána*, *Hegyes*, *Pozsár*, *Rajna*, *Tatrang*, *Tigáj* és *Tömös*), a többi kétrészes.

*

Az egyrészes nevek többsége (*Detke*, *Dirba*, *Döjtöne*, *Doftána*, *Rajna*, *Tatrang*, *Tömös*) keletkezését tekintve névátvétel, funkcionális-szemantikai szempontból pedig megnevező funkciójú. Ezeknek a neveknek az etimológiai jelentése a mai nyelvtudat számára homályos, megfjtésükhez az etimológiai szótárak segítsége szükséges.

A *Tatrang* előzménye török eredetű személynév, melynek tövében a török *tat(t)ir* ~ *tatur* 'megkóstoltat' ige rejlik. A patak német *Tartilau* neve egy török nyelvi *Tortily* 'üledékes' víznévre mehet vissza (Földrajzi nevek etimológiai szótára, FNESz).

A *Tömös* etimológiailag azonos a bánági *Temes* víznévvél. Talán a bánági gyeplépcső székelyek hozták magukkal. Feltehetőleg dák eredetű, és egy 'mocsaras' jelentésű szó rejlik benne. A magyarba szláv közvetítéssel kerülhetett (FNESz).

Tomos Tünde: Türkösi utcarészlet

A *Rajna* neve a FNESz szerint a német *Rhein* átvétele a szóvég latinosításával. A régi nyelvi *Rén(us)* névváltozat a latin *Rhenus*-ból való. Végző forrása a *Reinos* 'folyó, folyam' (FNESz).

A *Dirba* a német *Dürbach* 'száraz patak' barcasági szász nyelvjárás *Dirbach* alakjának az átvétele (Duden).

A *Detke* valószínűleg szláv eredetű személynévet öriz (FNESz).

A *Döjtöne* és a *Doftána* szinonim névváltozatok, mindkettő a szláv *degtena* 'kátvány' szóból származik, de míg a *Döjtöne* közvetlenül a szlávól, a *Doftána* román közvetítéssel került a magyar helynévanyagba (FNESz).

A *Tigáj* egy 'serpenyő' jelentésű román kölcsönzőt öriz (A magyar nyelvjárások román kölcsönzőszavai, MNyJRKSz). Valószínű, hogy nevét arról a *Tigáj-völgy* nevű, serpenyő alakú völgyről kapta, amelyen átfolyik. Funkcionális szempontból hasonló szerkezetű a *Hegyes* pataknév, mely szintén a patak térbeli elhelyezkedésére utal: 'patak (R), amely a Hegyes nevű hegyből ered'. Keletkezését tekintve mindkét név ellipszissel alakult: *Tigáj* < *Tigáj-patak*, *Hegyes* < *Hegyes-patak*.

A *Pozsár* és a *Borzos* funkcionális-szemantikai osztályozás kategóriái szerint u-

gyanabba a funkcionális csoportba tartozik: mindkettő a patakban élő állatfajtról kapta a nevét. Míg a *Borzos* név lexikális-morfológiai szintű elemzése, névelemeinek azonosítása nem okoz nehézséget (*Borz* + *-s*), a *Pozsár* etimológiai jelentésének megfjtéséhez tájszótára van szükségünk: a *pozsár* valódi tájszó, jelentése 'ponty' (Új magyar tájszótár, ÚMTSz). Keletkezésük szempontjából is különböznek: a *Pozsár* jelentésbeli névalkotással, metonimikus névátvitellel keletkezett, míg a *Borzos* morfematikai szerkesztéssel, *-s* helynévképzővel.

*

Összegezve: funkcionális-szemantikai szempontból 7 név, tehát az egyrészes nevek 63,63%-a megnevező funkciójú, 2 név, azaz 18,18% a patak pontos térbeli elhelyezkedésére, illetve további 2 név (18,18%) a patak vízének állatvilágára utal. Az idegen eredetű víznevek etimológiai jelentésében, csaknem minden esetben valamilyen vízfajtrára való utalást találhatunk. Ez azért érdekes, mert Négyfalu folyóvizeinek teljes névanyagából hiányoznak az olyan egyrészes nevek, melyek a helyfajtajára vonatkozó információt hordoznak.

(Folytatása a 3. oldalon)

Hochbauer Mária

Többek között a bábaasszonyokról

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklor Tanszékén kezdeményezett Valtási néprajz 12. kötetének címe Evangélikus múltunk – evangélikus jelenünk. A kötetet szerkesztő Veress Emese Gyöngyvér barcasági magyar néprajzi kutatásaiból a szülés, a keresztelés és a gyermekgondozás hagyományait dolgozza fel. Vizsgálódásainak történeti hitelt ad a 10 falu 11 evangélikus egyházközsége irattárainak témájára vonatkozó magyar nyelvű anyaga.

A szokásrendszer szigorú erkölcsi rendet körvonalaz. Nemcsak a főszereplők (szülő anya, bábaasszony, keresztszülők) viselkedését szabályozza a szokásba rögzített elvárás, hanem a közösség főszereplőhöz való viszonyulását is az élet térben és időben is ismétlődő (s emiatt modellálható) helyzeteiben (mikor illik radinába menni, mit illik oda vinni, nem szabad a kismama ágyára ülni). Persze, hogy például Pürkerecen a lányok igyekeztek úgy viselkedni, hogy a templomban ne kerüljenek a „kurvák padjába”.

*

A tanulmányban körvonalazódnak bizonyos szerepek is, mint a megesett lányé, az áldott állapotú asszonyé, a bábaasszonyé, a komáké s jelzésszerű marad a keresztelést végző lelkipásztoré. A szerepösszetevők apró részletekig lebomlanak. Például az a számunkra jelentéktelennek vélhető megjegyzés, hogy „1870. május 8-án a barcaújfalusi presbitérium elhatározta, hogy a temetésekért, valamint a kimenő asszonyoktól járó kenyérből minden tizedik a községi bábáé legyen” (Veress Emese Gyöngyvér), nemcsak a szülő anya életének egy határhelyzetét („bennülő” – „kimenő”) nevezi meg, hanem a közösséggel szembeni kötelességet is rögzíti. Ez utóbbi jelképes értékén túl konkrét társadalomszervező vonatkozású, hiszen az egyének egy számára fontos társadalmi szerep fenntartásához való hozzájárulásáról szól.

*

A lelkész és az iskolamester (kántortanító) mellé rögzül az egyházközség szervezetében a bába szerepe. A közösség e szerepviseletével szembeni elvárásait befolyásolta az egyház. A csernátfalusi anyakönyv tartalmazza a bába rendtartását és esküjének szövegét is. Csak azért írom ide Binder Pál *Brassói magyar krónikások és evangélikus egyháztörténetek (1550–1800)* című

könyvéből, mert a rendtartásnál ötször tömörebben tartalmazza a szerepleírást.

„*En Csernátfalusi N. N. esküszöm az egy élő, örökké való SZENT ISTENRE, ki Atya, Fiú, Sz. Lélek, tellyes Sz. Háromság egy igaz ISTEN, hogy én minden házasság személyekre és viselő asszonyi állatokra, akár tisztességesen házassodtanak, s akár megestenek légyen, akár gazdagok, akár szegények, akár rokonok, akár idegenek, akár hazaiak, akár idegenek : akár barátim, s akár haragosim légyenek, mint viselő, s mint gyermek szülő állapotjokban valakikhez el hivattatom, személy válogatás nélkül gondot viselek, őket ISTEN félelemre, kegyességre, imádságra, békességes tőrésre és Sz(ent) életre intem: tudatlanságokban oktatom, a bűnökben, törvénytelen tselekedetekben és minden ártalmas dolgokban elment tartok, értelmes orvosoktól és bábaktól tudakozodom, mind az anyának, mind a magzatnak megmaradása iránt, tellyes tehetségem szerint fáradozok: a fattyú gyermeket el nem titkolom, azoknak attyok iránt tudakozodom, a gonosz és törvény ellen eső dolgok s az idő előtt született gyermekek iránt a lelki pásztorokat tudósítom: a kereszt atyákat, anyákat tisztasséges magok viselésére oktatom: magam is magamat buzgón, kegyesen és díszesen viselem s a magzatoknak megkereszteltetéseket siettetem, és mindenekben mindenekhez anyai hívséggel, kegyességgel és szorgalmatossággal viseltem, ISTEN engemet úgy segéllyen és lelkem idvességét úgy adja.*”

*

Veress Emese Gyöngyvér tanulmánya azt is sejteti, hogy a viselkedésben két látszólag egymást kizáró pólushoz épül össze a vallás alapozta hagyomány és a gyakran hiedelem alapú, profán. Noha a babonás ízek legyintő mosolyra készítenek, közülük sok rejt megfontolandó figyelmeltetést, másrésztük meg messziről hordhat titkot.

*

Kismamáknak, keresztszülőknek, bábaasszonyoknak ajánlom ezt az olvasnivalót, s rajtuk kívül csak azoknak, akiknek a szülés-születéssel, keresztelelssel, keresztszülősködéssel, gyermekneveléssel kapcsolatos élményük volna. Persze, csupán kíváncsi (kandi) összevetés végett.

Hochbauer Gyula

Hétfalusi hírek

Június 3-án az Electroprecizia művelődési termében tartotta 2005-ös iskolaünnepélyét a Zajzoni Rab István Középiszkola. A műsorból: 1. A bíró meg a szegény ember (népmese), 2. népdalok, 3. Sebestyén Mihály: Arcok a lépcsőházban (színpadra alkalmazott humoreszk), 4. Csoóri Sándor: Farsangi kutyabál (vers), 5. Tinódi Lantos Sebestyén egy dala, 6. Egyszer volt Budán kutyavásár (mese), 7. furulya-kórus (I–IV. osztályosok), 8. Belinszki József: A számból lett diák (diákbohózat), 9. a Kisgergelem tánc ház gyermeklakodalmasa (néptánc), 10. Mátyás-kori dalok (furulya kar), 11. Nyitnikék (tavaszjáték-összeállítás a játszóházások előadásában), 12. „Amit szívedbe rejtasz, / szemednek tárd ki azt” (József Attila-műsor), 13. Frank Baum: Oz, a nagy varázsló (angol nyelvű mesejáték), 14. Was für ein Glück, das es mich gibt (játék-kiegészített német dal), 15. Mátyás király és az eszes lány (népmese), 16. Ennio Moriccone: Chill out (könnyűzene-szám szintetizátoron), 17. Páskándi Géza: Eltévett Sámson (groteszk játék), 18. a Kéknefelejcs táncsoport népies táncai.

*

A Zajzoni Rab István Középiszkola idei tanévzáró ünnepélyét is a csernátfalusi evangélikus templomban tartotta, június 16-án.

*

A Zajzoni Rab István Középiszkolában a 2005-ös tanévben Zajzoni-díjas tanulók: Lőrincz Imola (X. o.) és Kiss István (XII. o.). Zajzoni-díjas tanárok: Benga Tatiana (román irodalom szakos) és Simon Enikő (magyar irodalom szakos).

*

A Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság 2005-ös díjazottjai: 1. Török Beatrix tanárnő, azért ahogyan a 10 éve szerkesztett Mustármaggal hozzájárul gyermekeink tartalmas neveléséhez. 2. Buna László Levente (X. o.) tanuló azért, ahogyan sikerült felvillantania tehetségéből a szovétai irodalmi versenyen. 3. Kiss István (X. o.) tanuló azért, ahogyan tanulóként hozzájárult a magyar népi kultúra közvetítéséhez.

*

Június 17-én ballagtak a Zajzoni Rab István Középiszkola tizenkettedikesei.

Hétfalusi ruházat, népviselet

A hétfalusi férfiak (*emberek*) nyáron kieresztett kendervászon inget, gagyát vagy fehér posztóból készült *harisnyát* viseltek. Az inget széles bőr *diéjszível* fogták le. Hidegebb időben kendervászon *firiskuót* vettek fel. Fejükre nagy karimájú fekete kalapot tettek. Ünnepekkor a kendervászon öltözetet finomabb szövésű lenvászonra cserélték. Felöltőnek fehér *zekiét* viseltek Négyfaluban, feketét Háromfaluban. Lábbelijük a hosszú *egiéjszlábu csimma* volt, ritkábban a *hoppcsincs*. Más alkalmi lábbelik: *cepök, haferli, kalcon, lábbedugó*.

Télen az erdőre hosszú *gyiébát* vettek fel. Időjárás és alkalom kérte a többi felöltőt: *cárika, kozsuók, kurcsa, kurti, ruók, suba, szárika, szöttér, zabun*, vagy a mellényeket: *flaniér, lájbi, vijzika, zséliétke*. A kalapot is *kécsulára, ruzsinára* vagy *söveg*re cserélték alkalomadtán.

Lakadalomra sárigcérnás inget és cifra oldalgombolós *mejjest* vettek, mely piros és zöld *tulipántokkal* volt kihímezve.

A híres hétfalusi szekeresek bőrujjast és *szárikát* viseltek.

A női népviseletnek két változata is ismeretes. Az ősi *hámosrokoja* és az újabb keletű szászos viselet. Az élet nagy fordulópontjain a ruházaton a fehér szín dominált. A hétfalusi csángó nő fehérben konfirmált, fehérben esküdött és fehér ruhában

helyezték örök nyugalomra: fehér *pëndele, himés ing* volt a *haluóing*.

A lányok két ágba fonták hajukat, az asszonyok felkontyolták. Főkötőjük, kendőjük sokféle volt: *barámcsik, buókoluóruva, braboda, farvaluó, fejkötő, fejrevaluó, ferveitő, kendüöcske, kusruva, nagyrova, sajinka*.

Különleges alkalmakkor és vasárnaponként az asszonyok *csepeszt* tettek a fejükre. A *mejjüket* *kösönnyüvel*, derekukat bogláros övvel díszítették, melyre cifrán himzett *bugyelárist* vagy *bukszát* akasztottak.

A lány és a menyasszony *rokojája* fehér ráncbaszedett, az asszonyoknak ünnepnap fekete, *mives nap* sötétké volt.

A kötények is többfélék voltak: *eliőruha, karinca, kecele, surc*.

A nők lábukra régen sarut, majd kordován csizmát húztak.

Konfirmáláskor fehér *masininget, firiskuót* gyolcsrokolyát és *csipkesurcot* vettek, fejükre bársonypártát tettek, piros szalagokkal.

A női ingeken a *verzelés* utalt a nő korára is: a leányingek pirossal voltak hímezve, piros összedolgozással, az asszonyingek sárgával, a szegőöltés pedig piros volt, az öregasszony ingek vajsínű hímezéssel és fehér fordásokkal voltak díszítve.

Kovács Lehel István

(Folytatás az 1. oldalról)

Kétrészes nevek

A Négyfalu folyóvizeit jelölő nevek 94,55%-a, azaz 201 név kétrészes. Ezeknek nagyrésze szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett, és vagy birtokos jelzős szerkezet (*Babarunka vize, Bartalis vize, Begyen vize*), vagy pedig minőségjelzős (*Kis-árok, Tiszta-patak*). A 201 névből összesen 174-ben szerepel alaprészként, a helyfajta megnevezésének funkciójában földrajzi köznév: 88 névben a *patak* (*Malom-patak, Kis-Pozsár pataka*), 77-ben a *víz* (*Büdös-víz, Jancsi éle vize*), 6-ban az *árok* (*Malom árka, Kis-árok*) és 3-ban a *gödör* (*Hegyes-hegy gödre*).

Az adattárban közölt névanyag kétrészes neveinek alaprészében a legnagyobb gyakorisággal előforduló **helyfajta megnevező** földrajzi köznevek, a *patak*, illetve a *víz* a 'kis hegyi patak' vízrajzi objektum szinonim jelölői, használatuk ingadozó. Ezen objektumok nevének rendszerint két-három, olykor négy, egymással párhuzamosan élő alakváltozata is van, attól függően, hogy a név alaptagja tartalmazza-e a birtokjelt vagy sem (pl. *Dirba-patak, Dirba pataka, Dirba vize*).

A *gödör*, illetve az *árok* ugyancsak szinonim jelölők, és bár általában 'völgy' jelentésben használják a helybeliek, viszonylag gyakran előfordul 'völgy, a benne folyó patakkal és annak medrével' jelentésben is (pl. *Ángor árka, Hegyes-hegy gödre*).

Azoknak a kétrészes vízneveknek az alaprészében, amelyek szintagmatikus szerkesztéssel alakultak ugyan, de nevükben nem szerepel helyfajta, vagy **megnevező funkciójú** névrész (*Nagy-Tatráng, Alsó-Száraz-Tömös*) vagy a patak **pontos térbeli elhelyezkedésére** utaló névrész (*Alsó-Bejer*) szerepel, bővítményrészükben pedig valamilyen viszonyított helyzet fejeződik ki. Így a Nagy-Tatráng funkcionális-szemantikai szerkezete 'a Tatráng nevű folyó (1) nagyobbik ága (2)', míg az *Alsó-Bejeré* 'patak (R), amely az Alsó-Bejer nevű völgyben folyik(2)'.
Mindezeket összegezve, megfigyelhetjük, hogy a kétrészes nevekben az alaprészek mindössze három funkciót töltenek be: megnevezik a hely fajtáját (174 névben), megnevezik a helyet (10 névben) és megjelölik a patak pontos térbeli elhelyezkedését (6 névben). Ezzel szemben a bővítményrészek sokkal változatosabb funkciókban realizálódnak: megnevezhetik magát a helyet (*Rajna pataka*), kifejezhetik a hely valamely sajátosságát (*Sötét-patak*), a hely viszonyát valamely külső dologhoz, körülményhez (*Borzos vize*), a hely valamely más helyhez való viszonyát (*Tigáj pataka*) vagy a hely viszonyított helyzetét (*Alsó-Bejer*).

A bővítményrész **megnevező funkciója** (pl. *Dirba vize*) többnyire olyan víznevekre jellemző, melyek jövevénynevekként

Víznevek Hétfaluban

szerepelnek a névanyagban. Százalékban kifejezve a kétrészes víznevek 16,75%-ában, azaz 32 névben szerepel megnevező funkciójú névrész (jóval kisebb arányban, mint az egyrészes nevek esetében). A nagyobb patakok nevei között található szláv (pl. *Tömös pataka*), török (pl. *Tatráng vize*), illetve német eredetű (pl. *Rajna*). A kisebb patakok nevei, melyek szintén idegen nyelvi hatásra kerültek be a névanyagba, többnyire román személynévi eredetűek (pl. *Rence > Rențea, Róska > Roșca*), de olyanok is vannak köztük, melyek pontos térbeli elhelyezkedésre utalnak, legtöbbször arra a hegyre, amelyből a patak forrása fakad (*Nagy-Urlát*) vagy arra a völgyre, amelyben folyik (*Tigáj-patak*). Néhány helynév szász hatást is mutat, bár a szász személy-, illetve helynévi eredetű lexémák száma (összesen 8 névben, azaz a víznevek 4,18%-ában fordulnak elő) a névanyag egészéhez viszonyítva elenyésző (pl. a *Dirba > Dirbach* 'Száraz-patak' a *Dirba-patakban*, valamint a *Henkel* és a *Beyer* személynévek a *Henkel-hegy pataka* és a *Bejer vize* nevekben).

A folyóvizek neveiben a **víz valamely tulajdonságát kifejező bővítményrész** is gyakoriak: összesen 38 névben található ilyen funkciójú bővítményrész. Ebből 28 a patak méretére (pl. *Kis-ág, Kurta-patak*), 3 a patak állapotára (*Két-ág-patak, Hét-forrás vize, Száraz-patak*), 1 a folyómeder geológiai minőségére (*Köves-patak*), 1 a patak vízének színére (*Fehér-patak*), 2 a patak vízének szagára (*Büdös-patak, Büdös-víz*), 2 a patak hangjára (*Suhó-patak, Sugó-patak*), 1 pedig a patak vízének tisztaságára utal (*Tiszta-patak*).

A **hely valamely külső dologhoz, körülményhez való viszonyát** kifejező nevek csoportjába mindössze 4 név sorolható, melyek a pataokban élő állatfajta utalnak (*Borzos-patak, Borzos vize, Pozsár pataka, Pozsár vize*). A *Medvés-patak*, a *Csóra-patak* vagy a *Begyen vize*, melyeket első látásra szintén ide sorolnánk, a patak pontos térbeli elhelyezkedésére utalnak, funkcionális szerkezetük pedig a következőképpen határozható meg: *Medvés-patak* 'patak (1), amely a Medvés-völgyben folyik (2)'; *Csóra-patak* 'patak (1), amelynek forrása a Csóra nevű havasból fakad (2)'; *Begyen vize* 'patak (1), amelynek forrása a Begyen nevű hegyből fakad'.

A **hely pontos elhelyezkedését** jelző funkció kétségtelenül a víznevek bővítményrészének legnépesebb csoportját jellemzi. Ebbe a kategóriába sorolható összesen 158 víznév, a folyóvizek nevének 78,06%-a. Ebből 150 a víz pontos elhelyezkedésére utal valamely más térszíni forma (legtöbbször hegy vagy völgy, egyetlenegy esetben szik-

la) közelében: *Vakaria völgye vize, Dávid Márton völgye vize, Tészla pataka, Szén-hegy pataka, Hasadt-kő vize*. Ezek között a víznevek között vannak olyanok, amelyek nem állnak kapcsolatban a denotátummal, így az általuk betöltött szerkezeti funkció a megnevező funkció. Ilyenek például a *Kecske-Tatráng* és a *Garcsin-Dirba*, melyek a funkcionális-szemantikai elemzés szempontjából azért érdekesek, mert mind alaprészük, mind pedig bővítményrészük megnevező funkciót tölt be.

A patak vízében vagy a patak vize mellett található emberi építményről 4 név tanúsodik: *Malom árka, Malom vize, Malom-patak, Strand vize, Malom vize, Malom-patak*. A *Malom vize*, a *Malom-patak* és a *Malom árka* szinonim névváltozatokként élnek, és olyan természetes kialakulású patakot jelölnek, amelynek vize régen malmot hajtott. A *Malom árka* jelentésszűküléssel vált a patak nevévé, eredetileg annak medrére és völgyére is vonatkozott. A *Malom vize* és a *Malom-patak*, illetve a *Strand vize* egy, a Garcsin vizétől elcsapolt, Pünkösti malmát hajtó patakot jelöl. A *Strand vize* újabb névváltozat, mely a névadói szemlélet változásáról árulkodik: a Pünkösti malmának telkén létrehozott strandra utal.

Szintén 4 név sorolható abba a kategóriába, amely a helynek valamely lakott területhez való viszonyát jelzi: *Bácsfalu pataka, Bács-patak, Falu vize, Falu vize, Csernát-patak*. A *Falu vize* a tulajdonnévi poliszímia (egy szónak több jelentése van – szerk. megj.) tipikus példája, mindkét esetben azonos névadási motivációról van szó: a falun keresztül folyó patak neve Bácsfaluban is és Csernátfaluban is Falu vize. A Csernát-patak, illetve a Bács-patak névváltozatot megkülönböztetés céljából kezdték el használni a nem bácsfalusiak a bácsfalusi, illetve a nem csernátfalusiak a csernátfalusi patak nevére.

Utoljára hagytam azoknak a vízneveknek a csoportját, amelyek bővítményrészében a **hely viszonyított helyzete** fejeződik ki. Ezek a helynevek általában párosával fordulnak elő: *Alsó-Havas-patak, Felső-Havas-patak*, ritkábban pedig hármassal: *Alsó-Csóra-patak, Középső-Csóra-patak, Felső-Csóra-patak*. A viszonyított helyzet megjelölésére legtöbbször olyankor van szükség, amikor két hasonló tulajdonsággal rendelkező, egymáshoz viszonylag közel álló helynevet kell megkülönböztetni. Ezek a viszonyító funkciójú névrészek Négyfalu folyóvizeinek neveiben kivétel nélkül a vízfolyás szakaszos jellegére és folyási irányára utalnak, így az *Alsó-Száraz-Tömös* név funkcionális-szemantikai szerkezete a következőképpen írható le: 'a Száraz-Tömös nevű patak (1)

alsó eredő ága (2)'. Hasonló funkciójuk van a *Nagy-Urlát, Kis-Urlát* típusú névpárokban szereplő mellékneveknek is. Ha egymagukban fordulnának elő, akkor csak a hely méretére utalnának, így azonban viszonyító szerepük is van, hisz a megkülönböztető jelző egy másik vagy éppen egy harmadik objektumra vonatkozik. A 61 viszonyított helyzetet (vagy viszonyított helyzet/méretet is) kifejező név közül 26, azaz 13 névpár ebbe a kategóriába sorolható.

A 201 folyóvizet jelölő víznév közül 3 nevet (*Sipoj vize, Sipoj pataka, Sipoj-patak*) kategorizálhatatlannak minősítettem, 11-et pedig többféleképpen elemezhetőnek (pl. *Hét-forrás vize, Két-ág-patak, Sötét-patak, Sós-patak*).

Összegezve: A kétrészes folyóvizek névrészei közül 42 (10+32) megnevező funkcióban szerepel, 164 (6+158) a hely pontos elhelyezkedését fejezi ki, 174 megnevezi a hely fajtáját, 38 kifejezi a hely valamely tulajdonságát, 4 név a hely viszonyát valamely külső dologhoz, 61 a hely viszonyított helyzetét, 3 kategorizálhatatlan és 11 többféleképpen elemezhető.

*

Állóvizek nevei

Az állóvizek nevei közé mindössze két tónév sorolható: a *Geván-tó* és a *Vízgyűjtő-tó*. Mindkettő szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett, kétrészes helynév, alaptagjukban a *-tó* földrajzi köznév látható, melynek funkciója a helyfajta megnevezése. A *Geván-tó* bővítményrészében pontos térbeli elhelyezkedésre utaló név áll, keletkezését tekintve névátvitel. Funkcionális-szemantikai szerkezete: 'tó (1), melynek forrása a Geván nevű hegyből fakad (2)'. A *Vízgyűjtő-tó* a Geván-tóval ellentétben mesterségesen létrehozott víztároló, bővítményrésze a hely funkciójára, működésére utal.

Álló- és folyóvizek részeinek nevei

Mert a névanyagban csupán két állóvíznév található, itt csak a folyóvizek részeinek neveire fogok kitérni. A folyóvizek részeinek nevére vonatkozóan is kevés adatom van, ezért csak azokra a nevekre fogok itt kitérni, melyek nevükben őrzik a helyfajta megnevezését (összesen 16 névről van szó).

A folyóvizek részeinek megjelölésére használt földrajzi köznév az *-ág*. Általában viszonyító funkciójú melléknévpárok kíséretében fordul elő (*Kis-ág, Nagy-ág, Tészla bal ága, Tészla jobb ága, Tészla alsó ága, Tészla felső ága*). A patak jobb ága Arvay meghatározása szerint a patak sodrási irányához viszonyított baloldali ág, ám valószínű, hogy a névadás nem ezt a szemléletet tükrözi, hisz az irányjelzés fordított irányultságára semmiféle logikus magyarázatot nem találhatunk.

(Folytatjuk)

Hochbauer Mária

Id. Kiss Árpád naplója (1916-ból)

Székelyzsombor

(Folytatás)

Okt. 26. Nikodémusz Károly hosszúfalusi lelkész, kit a püspök a menekültekhez küldött Torontálba, írt a csernátfalusi odamenekültekről. Ezek: Dávid Sára s családja, laknak Nagybecskerdén, keresi anyját és 2 testvérét; Székely Ferencné és 3 gyermeke Szércsén; Ürmösi Mihályné Szércsén; Jakab P. Andrásné és lánya Ernőházán; Lukács Józsefné sz. Erdélyi Sára 3 gyerekekkel lakik Ernőházán; Mezei Andrásné sz. Major Ilona; Fazakas Andrásné; Bencze Mihályné sz. Erdélyi Anna. Ezekhez okt. 27-én leveleket írtam és megvizsgáltam őket. A főszolgabírónál jelentkeztem a hazautazásért. Távirati úton kérte az engedélyt a kir. biztostól Marosvásárhelyről. Ha megkapom az engedélyt, e hó végén hazautazom.

Okt. 27. Östve Baltik Paliéknál voltunk. Tegnap Árpádék újszülött Ernő fiúkhöz gratuláltam. Nevezetes időknél születtje, mikor a szülők menekülten Nagybecskereken tartózkodtak. Vajha e nagy időkhöz mérten növekednek és fejlődnek testben és lélekben magyarrá!

Okt. 28. Ma két hónapja menekültünk, s íme Isten végtelen jóvoltából éppen ma indul Budapestről vissza az első két menekült vonat 500-500 utassal.

Okt. 29. Vasárnap de. a püspök prédikált. Du. a katolikus templomban voltam. Zsúfoltságig tele volt. Östve a fogház igazgatójánál voltam.

Okt. 30. Nagy vásár volt. De. a piacon jártunk. Ezen a napon jött Margitnak a megbízás Tápiószentgyörgyre. Nem szívesen vettük, de mert vasút mellett van és nagy község, belenyugodtunk.

Okt. 31. Reformáció ünnep. Csak az iskola ünnepelt. Östve a ref. templomban voltam, ahol a pap jól beszélt és szép énekkel működött. A püspök sajnos az egyházi élettel nem törődik.

Nov. 1. A halottak napján a temető ott is ki volt világítva. A püspöki óvás nem használt semmit.

Nov. 2. A búzából 152 kilót örölni vitünk.

Nov. 3. Feleségem a menekültek segélyét felvette (52 K).

Nov. 4. Szombaton reggel korán indultunk Margittal Tápiószentgyörgyre. Hárman: Jolán, én, Margit. Vác felé mentünk, Budapestre. Jól utaztunk, segítségünkre volt Katuly Géza felekezeti tanító. Budapesten a Nyugati pályaudvarról a Keletre villamossal mentünk. Elértünk jól, a vonatok késéssel érkeztek. Tápiószentgyörgyre érkezünk 12 körül. Várt egy fogat, amelyen az állami iskolához mentünk. Ott nem fogadott senki. Sok keresés után a gyógyszeré-

szeknél kaptunk szállást teljes ellátással 100 K-ért havonta. A férfi nem volt otthon, a háziasszony, ki tanítónő volt állás nélkül, nagyon ügyes, szíves és élénk asszony. Vannak a háznál leányok is, és ezek is igen szívesek voltak.

Nov. 5-6. Maglódon voltunk, igen szívesen fogadtak, és mi igen jól éreztük magunkat.

Nov. 7. Budapestre mentünk Maglód-ról. Lőrincz Sárinnál ebédeltünk, igen jó ebéd volt, ott volt Bíró Sándor is. Délután Feketéékhez mentünk, ott is háltunk, igen szívesen fogadtak, ott volt az Ali neje is két gyermekével.

Nov. 8. De. Feketééktől Benő vezetésével feljöttünk a városba. Egész de. járkáltunk. Voltam a Pénzügyi Központban, igazolványt kértem a hazautazásra, s megkaptam. Délben felmentünk Sárihoz, nem volt otthon. Innen a Keleti puhoz és onnan haza. Östve 8-kor értünk haza. Itt volt Bíró is, aki Ilonkával és Gyuláékkal östve a Katulyék esküvője lakomáján voltak. Időközben megjött a katonai hatóság engedélye is a hazamenetelre.

Nov. 9. Csiának 1000 K, a krizbai gondnoknak 250 K küldtem. A szolgabíró kiállította az utazási igazolványt.

Nov. 10. Bíró elutazott. Táviratot küldtem Bélának és Demesnek az utazás napjáról. Írtam Kocsis Jánosnak, Feketének.

Nov. 11. Nagyon szép és meleg nap volt.

Nov. 12. Hadnagy Benedekné itt volt. A kassza kulcsát nem találta meg. Sürgős táviratot küldtem Hadnagyhoz. Bélának és Demesnek táviratoztam, hogy 13-án érkezem haza.

*

Készülődés az utazásra

Nov. 13. Kora reggel 3.43-kor mentem ki az állomásra, s indultam haza. Aszód, Hatvan, Szolnok, Kolozsvár felé. Szolnokig jól utaztam, innen hazáig nagy zsúfoltság volt. Kisújszálláson csatlakoztak Türkévérről Etus, Béláék öt gyermekkel, Berti Ferikével. Nagyváradon östve ki kellett szállnunk mind. Egy vendéglőben húztuk meg magunkat. A Béla gyermekei nyugtalanok voltak, nem aludtunk semmit, reggel 3-kor kimentünk az állomásra, rengeteg utas volt. Csak úgy kaptunk helyet, hogy Etus 20 K-t adott egy vasutasnak.

Nov. 14. Östve Kolozsváron tettek ki, innen Béláék egy kocsival mentek Tordára, 80 K volt a fiáker. Mi 16-án két éjszaka ott hálás után tudtunk tovább jönni. A második östve színházba voltunk. Megtévedt nő című operában egy bécsi primadonna vendégfellépése volt.

Igen meghatóan játszottak.

Nov. 17. Pénteken reggel érkezünk Brassóba. Az úton ismerkedtünk meg Izsák sepsiszentgyörgyi orvossal. Nagyon sokbeszédű úr. Mikor Bertiekhez érkezünk, Gyula és Viktor akkor keltek fel. Útközben havazott, mi az egész tájat annyira elfedte, hogy semmiféle háborús jel nem volt látható. Általában a háborúnak a külső látható jelei nem látszottak sehol. Kimentem Csernátfaluba. A vágóhídi megállónál szálltam le. Hó borította az egész tájat. Különös látvány: a Szénarét tele volt trénszekerekkel, szénaboglyákkal, német katonák örködtek felettük. A türkösi Szénarét is tele volt trénszekerekkel és ágyús szekerekkel. Az én kaszálómon (Tomosnénál) volt a legtöbb. A papi kertből ájtáró a trénszekerekhez. A vágóhíd előtti 4 holdas kaszáló volt a szénatelepe a német katonaságnak. Hazaérve először Petrinéhez mentünk. Nagy örömmel fogadtak és örvendettek a viszontlátásnak. Petriné nagyjából elmesélte az oláhok betörését és kivonulását. Augusztus 29-én, kedden vonultak be, és október 8-án takarodtak ki. Csernátfaluban az oláh katonaság nem garázdálkodott sokat. Az otthonmaradt lakosokat nem bántották. Ezek jól beszéltek oláhhul, sőt sajnos akadtak elég sokan, akik félelmükben oláhoknak vallották magukat. Loptak, zúztak, különösen ott, ahol nem lakott senki. Nagyon sokan elmenekültek, a legtöbben azonban hamar vissza is tértek, különösen akik szekéren és állatokkal menekültek. Az oláh elöljáróság egész oláhosan rendezkezett be. Összeírták a lakosságot házsám szerint, kimutatást készítettek az állatokról, fáról stb. Parancsba adták, hogy csak oláhhul szabad beszélni. Magyar Kormány! Tanulj már egyszer te is magyarán cselekedni nyelved érdekében. Lám, az oláh hat hét alatt többet oláhozott, mint a magyar magyarkodott 1000 év alatt. Legtöbbet a helybeli oláhok loptak, sőt, sajnos, az itthon maradt magyarok is. Petrinével, ki németül jól beszél, mentünk előbb az Etus lakására, onnan a miénkbe. Tisztek laktak szolgálkival mindkét helyen. A parókián minden szobát lefoglaltak a német tisztek, a konyhát a legénység lakta.

(Folytatjuk)

Id. Kiss Árpád

(Folytatás előző lapszámukból)

A fal teteje rézsútosan cseréppel fedett. A több mint két méter magasságban beépített öt szuroköntőt és tizenegy lappancsos lőrést csak egy erős, fából készült védőfolyosóról lehetett megközelíteni.

A várnak kútja nem volt, így „...a várba menekültek vizet is tartoztak magukkal vinni, s midőn az elfogyott, részint a vár közelébe forrásból, részint pedig a papi udvaron lévő, 11 öl mélységű kútból látták el magukat vízzel, mikor szerit ejthették” – jegyezte fel Rozsondai József.

1692-ből hiteles adat áll rendelkezésünkre arról, hogy a vár már javításra szorult. Lehetséges, hogy a Thökölyt támogató, az 1690-ben a Homoród mentén is átvonuló tatár csapatok pusztítása tette szükségessé a javítást. Ezt követően a vár védelmi funkciója megszűnt. Így az egykor mentsvárként használt építmény az idők múltával békésebb célokat hivatott szolgálni. A 19. században a falusiak szalmát és gabonát, később szalonnát tartottak benne. Az 1940-es évek végéig szalonnacsőz őrizte a falu élelmiszerkészletét.

Napjainkra a Várhegy magaslatán álló mentsvár magára maradt. Falain megfakult a meszelés, itt-ott nagy foltokban hull alá a vakolat. Az idő és a kíváncsiság kikezdtek falait. Az üresen tátongó ablak- és ajtónyílásokon befúj a szél, a mennyezet nélküli szobákban átsuhanva időnként lesodor egy cserepet. A falut déli irányból megközelítő országútról ezek a sebek nem látszanak, és úgy tűnik, hogy az ódon falak még mindig büszkén vigyázzák a Kis-Homoród völgyében nyújtózkodó települést és annak lakóit.

*

Könyvészet

Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s néprajzi szempontból*. I. Pest, 1869.

Rozsondai József: *Emlékkönyv*. (Kézirat Székelyzsombor egyházi levéltárából)

Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981.

Binder Pál: *Közös múltunk*. Bukarest, 1982.

*** Erdély története a kezdetektől 1606-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

Fülöp Károly